

ПРИКАЗ СТУДИЈСКЕ ИЗЛОЖБЕ И КАТАЛОГА СРЕБРНЕ ЧАШЕ ПОЗНОГ СРЕДЊЕГ ВЕКА У СРБИЈИ АУТОРА МИЛЕ ГАЈИЋ, 6. новембар 2010 – 31. јануар 2011.

Музеј примењене уметности сваке године, на Дан МПУ 6. новембра, организује репрезентативну тематску изложбу којој предходи вишегодишњи истраживачки рад кустоса. Имајући у виду значај ових изложби и њихов допринос изучавању примењене уметности, Уређивачки одбор Зборника одлучио је да објави два стручна приказа о изложби *Сребрне чаше позног средњег века у Србији* аутора Миле Гајић (изложба одржана од 6. новембра 2010. до 31. јануар 2011)

Аутори приказа су: Душан Миловановић, историчар уметности и музејски саветник МПУ и др Зоран Ракић, историчар уметности и професор на Филозофском факултету у Београду.

1. Детаљ поставке *Сребрне чаше позног средњег века у Србији*
1. Detail of the display: *Silver Bowls from the Late Middle Ages in Serbia*

Мила Гајић, виши кустос Музеја примењене уметности, аутор текста и изложбе *Сребрне чаше позног средњег века у Србији* добитник је награде Музејског друштва Србије „Михајло Валтровић“, у категорији ПОЈЕДИНАЦ, за индивидуални допринос музејској делатности у 2010.

ПРИКАЗ СТУДИЈСКЕ ИЗЛОЖБЕ СРЕБРНЕ ЧАШЕ ПОЗНОГ СРЕДЊЕГ ВЕКА АУТОРА МИЛЕ ГАЈИЋ, У МУЗЕЈУ ПРИМЕЊЕНЕ УМЕТНОСТИ

2. Детаљ поставке *Сребрне чаше позног средњег века у Србији*
2. Detail of the display: *Silver Bowls from the Late Middle Ages in Serbia*

Од оснивања, Музеј примењене уметности држи се добре праксе да најзначајније резултате дугогодишњег рада сопствених стручњака представи и публикује на такозваној студијској изложби која се, у свечаној атмосфери увек одржава 6. новембра, на Дан музеја. На овај начин постиже се више ефеката: задовољава се медијска знатижеља која је, већ традиционално, усмерена на овај датум и догађај; стручна и научна јавност а и публика се, путем изложбе и каталога подробно упознају с новим резултатом; даје се посебно достојанство самом резултату а и аутору изложбе односно пројекта. У протеклим деценијама, Музеј је пред очи наше јавности изнео резултате којима би могле да се подиче и знатно старије и у многим погледима богатије институције. Изложбе су

* Душан Миловановић, историчар уметности

биле и прошле, меморија о њима чува се заувек у Документацији МПУ, а каталози (студије) расути су по многим референтним библиотекама широм планете и њихова грађа непрестано се преплиће са резултатима светске науке.

Поводом 60 година постојања и рада, Музеј је организовао изложбу под називом *Сребрне чаше позног средњег века* у Србији, аутора Миле Гајић, вишег кустоса МПУ, коју прати обимни и репрезентативни двојезични каталог. Изложба представља резултат вишегодишњег истраживања, проучавања обимне литературе, прегледа, одабира и обраде сачуваног материјала и на крају саму презентацију.

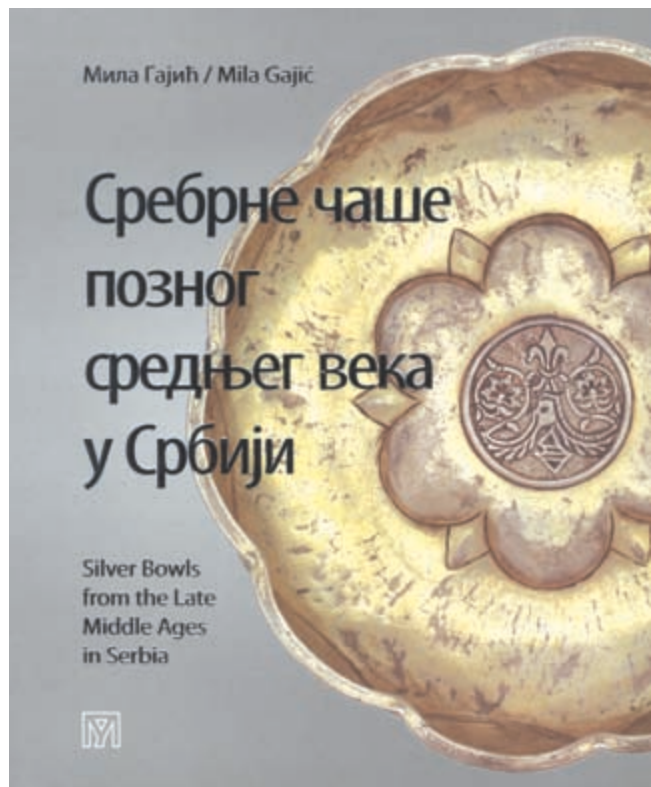
Српске средњовековне чаше овим путем добијају прву студију, после низа радова о мањим групама

ових предмета, о појединим примерцима, каталожских обрада у оквиру ризница или ширих прегледа на изложбама. Треба овде напоменути да су, када се чаша са српских простора тиче, најубедљивије резултате до сада постигле Бојана Радојковић и Мирјана Шакота, а о материјалу са босанског простора Маријан Вензел (Wenzel).

Под чашом, у овом случају, подразумева се плитка сребрна посудица у облику спљоштене калоте, најчешће без икаквог постоља а у рејим случајевима постављена на ниски прстенасти постамент. Сва претходна литература углавном се бави пореклом и историјско-стилским карактеристикама овог предмета док функција, у недостатку пре свега писаних, али и ликовних извора, још остаје у магли претпоставки и нађања. Рецимо да још увек није до краја разрешена тајна да ли овај предмет има искључиво култно или лаичку функцију или су оне измешане, нити је сасвим дефинисан начин пијења или жртвовања (наливања, проузношења, изливања...) вина. Очекујемо да ће се и ова тајна ускоро разрешити.

Аутор студију дели по логичним сегментима, тако да први представља *Уводна разматрања* где се расправља о налазима и поменама овог предмета – најстаријем сачуваном примерку са нашег тла (старчевачки пехар из Течића код Рековца, стар 7 000 година) и библијском помену пророка Данила "златних и сребрних чаша..." у поседу Валтасаровом, које је отац његов Навуходоносор (604-562) однео из јерусалимског храма.

Благотворно и много чиме обилато тле Балканског полуострва, за које многи сматрају да представља и исходиште европске цивилизације, погодовало је благородним климатом па се на њему веома рано одомаћила винова лоза, а с друге стране обиљем рудника где се развила производња металних судова за чување и испијање благотворног вина. У другој половини 20. века, у Бугарској је рецимо пронађено више богатих остава (*сокровишта*) сребрних и позлаћених судова из хеленистичког периода и према стилским карактеристикама материјала, то су углавном радови локалних радионица. На теренима Србије чаше из доба грчке и римске цивилизације срећу се спорадично и углавном као појединачни примерци, али уз пратећи материјал сасвим довољно да се схвати да су култови богова Диониса и Бахуса били веома раширени и поштовани. О овим питањима аутор расправља у одељку под насловом *Античке чаше и посуде за вино*. У наредном сегменту студије који је именован као *Средњовековна чаша у архивској грађи*, трагом старих истраживача аутор се креће од архива дубровачког и бококторског, преко два извештаја Теодора Метохита (о посети Србији краља Милутина), до *Записа и натписа* Љ. Стојановића, што је све донекле углавном сажео и коментарисао проф.

3. Насловна страна каталога *Сребрне чаше позног средњег века у Србији*, Мила Гајић

3. Front page of the catalogue *Silver Bowls from the Late Middle Ages in Serbia*, Mila Gajić

Момчило Спремић у есеју *Јело и пиће...* у српским земљама средњег века.

Много пута опљачкана и у многим правцима разграђивана српска територија остала је без огромних количина добара, на жалост са њима је полако чилела меморија па и истина, јер – док вам краду артефакта са њима се лагано отуђују и нематеријална добра односно суштинска знања о времену, народу, култури, вери...

Користимо прилику да овде напоменемо и следеће. Српска средњовековна држава почивала је пре свега на правној уређености (Законоправило Светог Саве; Законик цара Душана; Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића...), на уређеном пореском систему, на узорно организованој експлоатацији обилатог рудног блага (краљ Урош I), на уређеној трговини, дипломатији, војној сили, грађевинској делатности, која се односила и на добре фортификације а онда и на велелепна православна светилишта. И још једном треба нагласити да је узор Србији, пре свега била Византија, мада је луксузна роба (лаичка) купована из широке арее ондашњег цивилизованог света. Уколико је српски господар куповао свилу из италијанске Луке, чаше од горског кристала из Венеције, а сребрнину са обала

4. Чаша, XVIII век. Сребро, трагови позлате; ливење, искуцавање. Народни музеј, Београд
4. Bowl, XVIII Century. Silver, traces of silver-gilt; cast, embossed. National Museum, Belgrade

Адријатика, то би требало да буде сведочанство о његовој просвећености, обавештености и добром укусу, јер увек су се наши господари обраћали само најбољим изворима.

Пошто још увек није публикована студија о историји српског виноградарства и винарства, треба имати у виду да Срби нису само спорадично неговали винограде и да је највећа количина вина стизала у земљу трговачким путевима, углавном са далматинке обале. Превиђа се, при том, фактичко стање на терену попут оног да је, рецимо, Метохија била лаичко подручје са највећим бројем хришћанских светилишта (по км²) и да је током године, само за култне потребе њених цркава и манастира, била неопходна огромна количина вина која једноставно није могла бити увезена; такође, читаво подручје Метохије, а посебно Велике Хоче красили су жупанови, па краљеви и на крају цареви виногради који до данас дају изванредан род; на крају, предање о виноводу од Велике Хоче до Призрена и археолошки је потврђено пред сам крај претходног миленијума. Наравно, позната су и друга виногорја на територији Србије, поменимо само фрушкогорско које датира још од римског цара Проба (276-282). (Надамо се да ће се овај интерлудиј, при разматрању студије, протумачити као покушај скретања

позорности на нека неразрешена питања наше историографије а никако као умањивање вредности овог ванредно обављеног посла.)

Најквалитетнији и најпрофесионалнији део студије Миле Гајић управо је онај који се тиче стручног домена где се разматра одабрани материјал, у покушају да се установи генеза и раздвоји материјал, према карактеристикама а пре свега према декоративним елементима на њему.

У поглављу *Чаше 14. и 15. века* аутор нас лагано уводи у атмосферу касног средњег века преко малог броја репрезентативних (очуваних) артефаката. Сасвим је јасно да је сребрна чаша била (и) статусни симбол самог власника а то се потврђује већ са првим примерком *Чашом цара Степана* (Душана), која је практично и разделник између старог (византијског) и новог времена у коме има све више стилских утицаја са Запада. Већ на следећим примерцима демонстрира се снажан утицај готског златарства, који је у наше крајеве стизао са Поморја и налазио веома плодно тле при рудницима, топионицама и трговима; ова стилска одредница убрзо се усталила а касније, у доброј мери и прилагодила рафинисаном укусу српске клијентеле.

Одабрани предмети на овој изложби и студији припадају МПУ (31), Народном музеју у Београду (6), Музеју града Београда (1), Нишкој епархији (1) и колекционару Витору Ристовићу (55). Велика је штета што изванредан број тражених примерака није, из различитих разлога, стигао на изложбу а тиме ни у каталог и студију.

Већи број примерака у студији први пут је публикован што у стручном погледу даје изузетан обол читавом овом послу. Једном особитом примерку М. Гајић је посветила посебну пажњу, што чаша са коњаничком фигуром ритера (кат. 4) сасвим и заслужује. Аутор се од дефинитивних судова ограђује чињеницом да је предмет стигао пред њу у време самог закључивања студије, мада овај сегмент књиге ми сматрамо једним од најбољих. Свакако да поводом ове изванредне чаше предстоји даље трагање, али остаје чињеница да је у велики, прилично оштећени мозаик српског средњег века положена још једна драгоценост тесера.

Следи расправа о чашама са шестолатичном розетом на дну, у којој аутор, на најбољи начин, демонстрира сопствену обавештеност и лагано нас враћа ка суштом извору ствари, ка Византији и даље ка Месопотамији и Самарканду, одакле потичу најстари узорци за форме, док је декорација варијала у актуелном времену (пример чаше са грбом из МПУ, кат. 9). Уосталом, представљени материјал, компарације са познатим (објављеним) примерцима из светских колекција опрезно иду ка закључку о једној општој,

интернационалној, стилској мрежи с разгранатим локалним карактеристикама, а да свако натезање и затварање у локалне границе (попут босанских, српских, бугарских...) само руши достојанство и материјалу а и теми самој.

У поглављу *Чаше 16. и 17. века* аутор представља материјал настао у периоду пуне доминације Османлија на тлу некадашње Србије, уз пуно преплитање уметничких утицаја старе славе, затим са Запада, али и исламских са Истока; то је време обнове Пећке патријаршије, али и напуштања старих клишеа о анонимности и дародаваца и мајстора; некадашња хришћанска трпељивост и скромност полако залази за хоризонт сећања. Тада се у златарским радоницама ствара један препознатљиви, синкретистички стил као резултат критичне масе велике количине материјала по богатим манастирским ризницама, свих поменутих утицаја, још увек добре економије у окупираним српским крајевима, високог укуса наручиоца и занатског умећа тадашњих златара. Аутор, разложно, расположиви материјал, према доминантним мотивима дели на на три групе и то на: чаше са сценама лова, на оне са исламским орнаменталним мотивима и на чаше са светитељима. У свакој од ових група елаборира се о њиховим специфичностима, умећу златара, значају... Већина чаша као и у претходним поглављима припада категорији врхунских златарских и уметничких ремек дела.

Студију закључује поглавље названо *18. век* (Између старог и новог) у коме се, са сетом аутор растаје од, у сваком погледу значајног, још увек недовољно проученог и драгоценог предмета интересовања. У ово време стара форма (и функција) чаше уступа пред индустријском поплавом нових облика и материјала. Поглавље се окончава прегледом старих стилских "цита-та" на чашама, европског златарства 17. и 18. века, односно чашама – алатима енолога (пробатора), то јест чашама за сомелиере.

Читава студија окончана је *Закључним разматрањима* где аутор сумира резултате сопственог истраживања. Следи списак литературе а затим обиман, репрезентативни каталог о изложеним експонатима.

Сама изложба спада у ред најрепрезентативнијих икад приређених у Музеју примењене уметности. Изведени су обимни радови преуређења ентеријера и архитекта овога пројекта госпођа Озарија Марковић Лашић еlegantном, отменом и богатом поставком поставила је још један, нови степен у српској музеолошкој пракси, за шта су добијени многобројни комплиментни сручне јавности, али и многобројне публике. Нас у Музеју, овај пројекат учинио је особито поносним јер је још једном показано да и у оскудна времена могу да настану дела која ће још дуго за собом сејати ону драгоцену и свима и свему неопходну вилинску праšину.

5. Детал поставке *Сребрне чаше позног средњег века у Србији*
5. Detail of the display: *Silver Bowls from the Late Middle Ages in Serbia*